

Iwona Maciejewska

"Studia Warmińskie 1985-1986" T. 22-23, 1992 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 81-84

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE i OMÓWIENIA

Studia Warmińskie 1985—1986, t. 22—23, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1992, ss. 376.

Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne oddało do rąk czytelników kolejny, 22—23 tom „Studiów Warmińskich”, w którym znalazły się teksty czekające na opublikowanie bardzo długo, jak choćby materiały z sympozjum z okazji jubileuszu Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, które odbyło się w 1983 r. Nie wnikając w przyczyny powstania tak dużej odległości czasowej, trzeba stwierdzić, że tom ten, liczący ponad trzysta siedemdziesiąt stron, przynosi materiał bogaty i zróżnicowany. Różnorodność zamieszczonych materiałów sprawia, że trudno byłoby w ramach jednej recenzji objąć krytyczną refleksją i oceną całą jego zawartość. Z konieczności więc pozostaniemy przy omówieniu i ogólnym scharakteryzowaniu części drugiej i trzeciej z szczęściu, na jakie tom podzielono.

I tak prawie jedną trzecią „Studiów Warmińskich” wypełnia dokumentacja z odbytego 31 maja 1983 r. w Braniewie sympozjum z okazji czterechsetnej rocznicy powstania Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny. Po krótkim wstępie autorstwa ks. Mariana Borzyszkowskiego, który zawiera zwięzłe informacje o tejże sesji — jej uczestnikach i przebiegu — zostały przedstawione poszczególne wystąpienia. Materiał z obrad poprzedza tekst błogosławieństwa udzielonego Zgromadzeniu przez Ojca św. Jana Pawła II w związku z jubileuszem. Następnie kolejno zamieszczone zostały: *Słowa powitania* wygłoszone przez Przełożoną Prowincjalną s. Marię Magdalenę Krebs, wystąpienie *Na rozpoczęcie jubileuszowego sympozjum* JE dr. Jana Obląka biskupa warmińskiego oraz *Słowo na zakończenie* JE ks. Józefa Glempa prymasa Polski.

Pierwszy z wygłoszonych referatów autorstwa s. mgr Joanny Staniszewskiej, zatytułowany *Postać służebnicy Bożej Reginy Protmann założycielki Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny D. M. (1552—1613)* przedstawił wizerunek inicjatorki powstania wspólnoty katarzynek. Autorka referatu, opierając się na dostępnych w tej dziedzinie źródłach (m.in. na anonimowym tekście z 1623 r.), starała się odtworzyć najważniejsze fakty z życia Reginy Protmann i hipotetycznie ukazać okoliczności, które skłoniły ją do porzucenia dostatniego, patrycjuszowskiego domu rodzinnego i założenia zgromadzenia zakonnego. J. Staniszevska nie porzesała na suchych faktach, próbując naszkicować również niezwykłą, jej zdaniem, osobowość pierwszej z katarzynek. Podkreśliła także nowatorski charakter utworzonej przez nią na Warmii wspólnoty — pierwszego zgromadzenia żeńskiego, które zdecydowało się wyjść poza mury swej siedziby i nieść pomoc chorym i potrzebującym.

Kolejny referat to wystąpienie s. mgr Barbary Gerardy Śliwińskiej — *Geneza i rozwój norm prawnych Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, Dziewicy i Męczennicy, w minionym czterechsetleciu (1583—1983)*. Jak sam tytuł wskazuje, referentka skupiła się na zasadach określających istnienie i funkcjonowanie tejże wspólnoty, które, począwszy od pierwszej Reguły z 1583 r., określiły jej tożsamość. Już bowiem na podstawie dokumentu z XVI w. można stwierdzić, że nowo powstałe Zgromadzenie, w odróżnieniu od innych wtedy istniejących, miało charakter nie tylko kontemplacyjny, ale również czynny. Wystąpienie s. B. G. Śliwińskiej stanowiło analizę genezy i specyfiki pierwszej Reguły, jak też wszystkich kolejnych jej modyfikacji, aż po nowe, XX-wieczne ustawy prawne Zgromadzenia. W referacie znalazło się także uzasadnienie zmian, jakich dokonano na przestrzeni

Komunikaty

Mazursko-Warmińskie, 1994, nr 1 (203)

wieków w obowiązujących katarzynki prawach. Dopelnieniem wystąpienia była przygotowana przez s. Śliwińską edycja I i II Reguły Zgromadzenia, przy czym pierwszy tekst został przełożony z łacińskiego oryginału przez zespół sióstr św. Katarzyny, drugi zaś był przekładem autorstwa ks. biskupa dr. hab. Juliana Wojtkowskiego; s. Śliwińska podała także dane dotyczące miejsca przechowywania oryginałów i kopii obu Reguł.

Ostatnim z zamieszczonych w omawianym tomie referatów było wystąpienie ks. Juliana Wojtkowskiego, zatytułowane *Duchowość Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy 1583—1983*. Według prelegenta duchowość ta wyznaczona została przez dwa istotne czynniki — kontemplację i czyn. Ks. biskup badał obecność tych wyznaczników w kolejnych regułach Zgromadzenia i stwierdził, że reguły te przez swój bardziej kontemplacyjny niż czynny charakter stanowią kontrast w stosunku do tego, co wiemy o osobowości samej Reginy Protmann. Drugim źródłem kontrastu jest obecna w większości kolejnych reguł przewaga lęku Bożej sprawiedliwości nad entuzjazmem miłości Bożej, obca założycielce zakonu. Reasumując, referent stwierdził, iż „najbardziej zbliżone do duchowości Reginy Protmann okazują się reguły z 1872 i 1978 r., oparte bardziej na zafascynowaniu Bożą miłością niż na bojaźni przed Bożą sprawiedliwością” (s. 68).

Do materiałów z jubileuszowej sesji dołączono dwa teksty związane tematycznie z katarzynkami. Pierwszy to fragment pracy magisterskiej ks. Kazimierza Pączkowskiego z 1977 r., zatytułowany *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny na Warmii w latach 1583—1613*. W tym obszernym artykule omówione zostały dość szczegółowo okoliczności powstania Zgromadzenia (m. in. sytuacja religijna na Warmii w XVI w. poddawanej naciskom ze strony protestanckich Prus Książęcych, obecność na tym terenie innych wspólnot zakonnych), sylwetka i działalność Reginy Protmann, pierwsze reguły, rozwój Zgromadzenia (m.in. powstawanie nowych konwentów), a także charakterystyka członkiń wspólnoty i ich posłannictwo.

Do jednej z form działania katarzynek odnosi się ostatnie wystąpienie zamieszczone w tej części tomu — artykuł s. Marii Walerii Kilian *Praca wychowawcza Sióstr św. Katarzyny, Dziewicy i Męczennicy w latach 1571—1772*. Tekst ten nie tylko omawia działalność oświatową i wychowawczą katarzynek, ale przynosi również cenne informacje o stanie szkolnictwa na Warmii we wspomnianym okresie. Autorka scharakteryzowała zakładane przez członkinie zakonu szkoły dla dziewcząt: ich program, poziom i warunki nauczania, finansowanie placówek, jak też pochodzenie uczennic, i stwierdziła, że mimo pewnych istotnych niedociągnięć i braków, działalność edukacyjna katarzynek odegrała w życiu społeczności warmińskiej znaczącą rolę i przyniosła pożądane rezultaty.

Podsumowując zbiór artykułów związanych z jubileuszem Zgromadzenia trzeba podkreślić, że prace te przyniosły wnikliwy i bogaty obraz czterechsetletniego istnienia wspólnoty katarzynek z Braniewa. Drobny zarzut, który można tu postawić, dotyczy tego, iż czytelnik, który zaznajamia się nie z wybranymi tekstami, a z całością, kilkakrotnie odnajduje te same informacje, choćby np. te dotyczące życia Reginy Protmann. W czasie sesji, jak zauważył w wypowiedzi końcowej ks. prymas Józef Glemp, referenci skracali swe wystąpienia, opuszczając niektóre strony wykładów — jak można przypuszczać — powtarzające pewne zagadnienia. Szkoda, że oddając do druku poszczególne referaty nie pomyślano o dokonaniu, za zgodą autorów, nieznacznej korekty, która ka prawdą naruszyłaby integralność tekstów, ale uczyniłaby relację z sympozjum bardziej spójną i zwięzłą. Jeśli takowych zmian dokonano, to niestety w stopniu niewystarczającym.

Przechodząc do omówienia kolejnej części tomu, trzeba zaznaczyć, że zamieszczone w niej teksty nie są już ze sobą tak ściśle powiązane, jednakże i tu można mówić o pewnej spójności, a to dlatego że większość tych tekstów prezentuje wybrane zagadnienia

dotyczące wybitnych osobistości związanych, choćby przejściowo, z Warmią. Varmiensia rozpoczynają teksty, dotyczące dwóch postaci, misjonarza i męczennika — św. Wojciecha i św. Brunona z Kwerfurtu.

Anneliese Triller w referacie wygłoszonym 7 maja 1981 r. na sympozjum w Olsztynie omówiła w skrócie zmieniające się stanowisko historyków niemieckich na temat postaci św. Wojciecha, biorąc pod uwagę prace od XVI do XX w. Autorka ukazała najczęściej spotykany w nauce niemieckiej sposób charakteryzowania sylwetki biskupa-męczennika i podkreśliła, że badaczy zza Odry szczególnie interesowały wzajemne relacje św. Wojciecha i cesarza Ottona III.

Natomiast w drugim z tekstów, pióra ks. Bolesława Przybyszewskiego, zatytułowanym *Bruno z Kwerfurtu a zagadnienie drugiej metropolii polskiej za czasów Bolesława Chrobrego*, autor próbował odpowiedzieć na pytanie, co upoważniało Galla Anonima do stwierdzenia w *Kronice*, że w Polsce w początkach XI w. było dwóch metropolitów, skoro powszechnie za jedyną ówczesną siedzibę arcybiskupa uznawano Gniezno. Śledząc działalność i kolejne poczynania św. Brunona z Kwerfurtu (m.in. na podstawie jego listów do Henryka II), ks. B. Przybyszewski dowodzi przyjętej przez siebie tezy, że drugim metropolitą był właśnie Bruno — wielki misjonarz. Przy tym autor podkreśla, że był on biskupem misyjnym a nie rezydencjalnym i nie stworzył metropolii terytorialnej. Mimo to jego odważne apostołowanie musiało zostać dostrzeżone i odnotowane przez Galla.

Kolejna pozycja Varmiensiów przenosi czytelnika w czasy o kilka stuleci późniejsze, gdyż składa się na nią edycja XVI-wiecznych listów Tomasza Płazy do Marcina Kromera. Prof. dr hab. Krystyna Stasiewicz poprzedziła owo wydanie wstępem, w którym scharakteryzowała więzi łączące te dwie postaci, następnie zaś omówiła cechy języka Płazy i przyjęte zasady wydania. Listy, a jest ich dziesięć, zostały ułożone chronologicznie i uzupełnione skrupulatnie przypisami, ułatwiającymi współczesnemu czytelnikowi pełne zrozumienie tekstu.

Drugą pozycją tejże autorki, zamieszczoną w omawianym tomie, jest referat wygłoszony w Olsztynie 25 kwietnia 1985 r. na sesji z okazji jubileuszu dwustupięćdziesięciolecia urodzin Ignacego Krasickiego. W wystąpieniu zatytułowanym *Ignacy Krasicki — „książę poetów”* prof. Stasiewicz przedstawiła ogólny rys charakteryzujący dorobek literacki biskupa warmińskiego, z wyszczególnieniem jego najistotniejszych cech, jak też zadań stawianych swej twórczości przez Krasickiego. W referacie odnajdujemy również ciekawe uwagi dotyczące biografii poety i okoliczności powstawania poszczególnych utworów.

Dopelnienie tego tekstu stanowi sprawozdanie ks. Mariana Borzyszkowskiego z wystawy bibliotecznej zorganizowanej w Hosianum z okazji dwieście pięćdziesiątej rocznicy urodzin Krasickiego. Autor krótko scharakteryzował prezentowane zbiory, a następnie podał ich szczegółowy spis.

Kolejnym tekstem zamieszczonym w tej części zbioru jest ciekawy artykuł ks. Władysława Nowaka pt. *Problem kultu naśladowania św. Józefa, przybranego ojca Jezusa Chrystusa, u ewangelików na Mazurach w XVII wieku*. Autor starał się ukazać funkcjonowanie kultu św. Józefa na protestanckich Mazurach, które, niegdyś zasiedlone przez przybyśców z Mazowsza, łączyły elementy wiary katolickiej i ewangelickiej. Ks. W. Nowak udowodnił, że św. Józef był postacią stale obecną w kulturze religijnej Mazurów i podał na to różne przykłady (misteria, postylle, kancjonały, ikonografie).

Varmiensia zamyka fragment pracy doktorskiej ks. Jacka Jezierskiego, zatytułowany *Nauka Stanisława Hozjusza o słowie Bożym*. W tym obszernym tekście autor najpierw omówił genezę ukształtowania się koncepcji Hozjusza i wskazał źródła jego teorii. Następnie wnikliwie zanalizował spuściznę biskupa warmińskiego. Zgodnie z intencją samego autora jego opracowanie miało mieć charakter „referujący, porządkujący oraz

systematyzujący całą wielowątkową twórczość teologiczną [Biskupa], ze względu na jej kluczową ideę” (s. 268).

Należy stwierdzić, że prezentowany tom „Studiów” przynosi wiele interesujących, cennych i rzetelnych naukowo przyczynków, szkoda jednak, że dotarły one do czytelników z tak dużym opóźnieniem.

Iwona Maciejewska

Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen, 1992, Jg. 40, Bd. 22, ss. XIX, 676, Beiheft ss. 220.

Przyznaję, że z dużym zainteresowaniem śledzę kolejne tomy „Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge” wydawane przez Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreussen. Przynoszą one zwykle wiele interesujących przedruków źródeł z tzw. archiwum królewieckiego (znajdującego się obecnie w archiwum w Berlinie-Dahlem). Ostatnio coraz częściej dotyczyły one, chyba najmniej do tej pory zbadanej — wschodniej i południowej części Mazur. Oczywiście nie wszystkie prace są na odpowiednio wysokim poziomie naukowym, często zdarza się, że materiały zamieszczają tam entuzjaści regionu (najczęściej pochodzący z Mazur) a nie profesjonalni historycy. Mimo to wydawnictwo to ocenić należy pozytywnie, jest bowiem niezwykle przydatne w badaniach nad dziejami Mazur i innych regionów Prus Wschodnich i Zachodnich.

W omawianym tomie z wydawnictw źródłowych uwagę zwracają kontynuacje z poprzednich woluminów: raporty i tabele dragonów, wybrańców i zaciężnych z 1711 r. tym razem dla północno-zachodnich starostw Prus Wschodnich, m.in. Kętrzyna, Barcian, Rybaków, Iławy Pruskiej, Bałgi i Pokarmina (Brandenburg) oraz kolejna tabela podatkowa z Warmii, tutaj z 1773 r. dla Fromborka (tzw. Prästationstabellen) z cyklu najstarszych tabel podatkowych Warmii. Z innych interesujących przedruków źródłowych wymienię tylko przygotowane przez Siegfrieda Hungereckera wykazy sołtysów dla wschodniej części Prus Wschodnich (Litauische Cammer-Departements) z 1779 r. oraz przez Reinharda Wenzela wyciągi z ksiąg kościelnych Szczurkowa (Schönbruch) z 1945 r.

Z opracowań na uwagę zasługują dane o pięciu rodzinach sołtysich i wolnych pochodzenia szlacheckiego zebrane przez Paula Abergera w okręgu Gołdapi, a zwłaszcza opracowanie ksiąg łanowych (Hubenbücher) z XVII i XVIII w. dla wsi okolic Królówca przez Hansa Hermanna Wasserberga. Z kolei Adalbert Goertz przygotował materiały dla dziejów menonitów szczególnie w Prusach Zachodnich (XIX w.). Hans Heinrich Decker omówił rodziny Krulle i Vogler oraz sztambuch Georga Ludwiga Krulle (XVIII w.), a S. Hungerecker zestawiał interesujące informacje o wędrujących czeladnikach z Prus Wschodnich i Zachodnich do Meklemburgii i Pomorza Przedniego (m.in. Rostocku, Greifswaldu, Stralsundu) od XVI do XIX w. Dodatkowy zeszyt dołączony do tego tomu zawiera jeszcze jedną tabelę podatkową z Warmii — dla Olsztyna (1773) oraz listę młynów także dla okolic Olsztyna (1775) opracowane przez Lothara Rohfleischa.

Wydawnictwo zawiera ponadto jeszcze wiele innych pomniejszych artykułów, uzupełnionych przez komunikaty i omówienia literatury związanej z tymi regionami. Szeroko omówione zostały prace naukowe z Polski, w tym kolejne numery Komunikatów Mazursko-Warmińskich (nr 143—162). Nowy tom „Altpreussische Geschlechterkunde” należy uznać za udany.

Grzegorz Białuński